

УДК 347.931

ПРАВОВИЙ СТАТУС РІШЕНЬ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ТА ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

LEGAL STATUS OF DECISIONS OF THE HIGH SPECIALIZED COURT OF UKRAINE FOR CIVIL AND CRIMINAL CASES AND THE SUPREME COURT OF UKRAINE IN CIVIL LEGAL PROCEEDINGS: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Тимошенко О.А.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного,
господарського та цивільного права
ПВНЗ «Європейський університет»

У статті досліджено особливості правового закріплення статусу рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховного Суду України в цивільному судочинстві. Проведено порівняльно-правовий аналіз рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховного Суду України в цивільному судочинстві. Визначено недоліки правового регулювання статусу рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховного Суду України в цивільному судочинстві.

Ключові слова: касаційне провадження, цивільне судочинство, рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в цивільному судочинстві, рішення Верховного Суду України в цивільному судочинстві.

В статье исследованы особенности правового регулирования статуса решений Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел и Верховного Суда Украины в гражданском судопроизводстве. Осуществлен сравнительно-правовой анализ решений Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел и Верховного Суда Украины в гражданском судопроизводстве. Определены недостатки правового регулирования статуса решений Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел и Верховного Суда Украины в гражданском судопроизводстве.

Ключевые слова: кассационное производство, гражданское судопроизводство, решение Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел в гражданском судопроизводстве, решение Верховного Суда Украины в гражданском судопроизводстве.

In the article the peculiarities of the legal regulation of the status of decisions of the High Specialized Court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases, and the Supreme Court of Ukraine in civil proceedings. The comparative legal analysis of the decisions of the High Specialized Court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases, and the Supreme Court of Ukraine in civil proceedings. Identify gaps of legal regulation of the status of decisions of the High Specialized Court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases, and the Supreme Court of Ukraine in civil proceedings.

Key words: appeal proceedings, civil proceedings, the decision of the High Specialized Court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases in civil proceedings, the Supreme Court of Ukraine in civil proceedings.

Актуальність теми. Важливе значення в процесі здійснення судочинства мають рішення органів судочинства, які є документальним відображенням всього судочинства, закріплюють його зміст і результативність, є засобом формального вираження правозастосовчої волі уповноваженого суб'єкта. Рішення Вищого спеціалізова-

ного суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішення Верховного Суду України в цивільному судочинстві мають найбільш принциповий характер як з точки зору судової практики, так і з точки зору юридичної науки. Це пояснюється їх значенням в системі актів судочинства, їх фактичною роллю, яку вони виконують в

системі судочинства, забезпечуючи узгодженість, системність та злагодженість судової практики. З наукової точки зору правовий феномен рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішення Верховного Суду України в цивільному судочинстві є малодосліджений, в той же час представлений працями вчених – теоретиків права та представників науки цивільного процесуального права. Такий міждисциплінарний характер дослідження вказаної проблематики ще більше посилює необхідність приділення особливої наукової уваги вказаній проблемі.

У юридичній літературі питання природи, сутності, змісту та значення судових рішень як теоретико-правового феномену досліджували такі вчені, як О. В. Зайчук, М.І. Козюбра, Н.М. Оніщенко, Т.І. Тараконич, Л.М. Пригара та ін. Проте в їхніх наукових працях вказана проблематика розкрита виключно в контексті теоретико-правових аспектів судових рішень та актів правозастосування. В той же час як явище цивільного процесуального плану рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішення Верховного Суду України в цивільному судочинстві досліджені такими вченими, як А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик, С.В. Васильєв, О.В. Гетманцев, К.В. Гусаров, Д. М. Притика, І.В. Решетникова, Р.О. Стефанчук, В.І. Тертишников, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, Н.О. Чечина, П.І. Шевчук, В.П. Шибіко, М.Й. Штефан та ін. Однак більшість вчених розглядають вказані рішення судів суто з практичної точки зору в межах питань їх структури, оформлення, проголошення, оприлюднення тощо. Враховуючи те, що рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішення Верховного Суду України в цивільному судочинстві є явищами взаємопов'язаними між собою в силу статусу самих судів як інституцій касаційної інстанції та вищої судової інстанції, вважаємо за доцільне провести їх порівняльно-правове дослідження, тим самим встановивши ті цивільні процесуальні закономірності, які характеризуватимуть спільні та відмінні властивості зазначених документів.

Тому метою цієї наукової роботи є вивчення порівняльно-правових аспектів рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішення Верховного Суду України в цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішення Верховного Суду України в цивільному судочинстві серед явищ і категорій цивільної процесуальної науки займають центральне місце, оскільки, з одного боку, є результатом реалізації права на оскарження рішень судів у цивільному судочинстві, а з іншого – є результатом здійснення окремих стадій процесу провадження в цивільному судочинстві.

Рішення як Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, так і рішення Верховного Суду України в цивільному судочинстві являє собою такий індивідуалізований процесуально-правовий документ, який ухвалюється судом від імені держави на підставі норм цивільного процесуального права, зміст якого направлений на захист прав, свобод чи інтересів як юридичних, так і фізичних осіб, і повинно бути загальнообов'язковим, зрозумілим, законним та обґрунтованим. Юридична та соціальна природа судових рішень потребує подальших наукових досліджень, і це пов'язується передусім з постійним збільшенням судових рішень, їх впливом на повсякденне життя людей, новими підходами до вирішення цивільних справ у цивільному судочинстві [1, с. 60]. Це ще раз доводить принциповість судових рішень як об'єктів наукового пізнання.

Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішення

Верховного Суду України в цивільному судочинстві є самостійними різновидами актів правозастосування та різновидами рішень судів цивільного судочинства, які можливо класифікувати за критерієм суб'єктів прийняття. Тому можливо вказати на те, що дані рішення є такими, що мають спільні ознаки та відмінності. Правове регулювання статусу рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та статусу рішення Верховного Суду України в цивільному судочинстві здійснюється відповідно до принципу встановлення загальних та спеціальних норм. Правовий статус судових рішень закріплено в Главі 7 Цивільного процесуального кодексу України та відповідно стосується всіх судових рішень.

Відповідно до ст. 208 Цивільного процесуального кодексу України, судові рішення викладаються у таких формах: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови. В той же час уточнюється, що перегляд судових рішень Верховним Судом України закінчується ухваленням постанови. В свою чергу, рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ оформлюються у вигляді ухвали в разі: відхилення касаційної скарги і залишення судових рішень без змін; скасування судових рішень з передачею справи на новий розгляд; скасування судових рішень із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду; скасування судових рішень і залишення в силі судового рішення, що було помилково скасоване апеляційним судом; відхилення касаційної скарги і залишення ухвали без змін; зміни ухвали або скасування ухвали з направленням справи на новий розгляд або вирішенням питання по суті; скасування ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і передавання справи для продовження розгляду до суду першої або апеляційної інстанції [2]. Аналізуючи вказані положення законодавства, можливо прийти до висновку, що законодавець, формулюючи та приймаючи цю норму, виходив з того, що ухвала суду касаційної інстанції має на меті вирішити (закріпити) підсумок касаційного розгляду справи, що не пов'язаний з прийняттям або зміною рішення судів першої або апеляційної інстанцій. Тобто якщо по суті справи рішення не приймається, в цьому випадку судом касаційної інстанції приймається ухвала. Разом з тим ч. 2 ст. 344 Цивільного процесуального кодексу України регламентується лише два випадки ухвалення рішення, а саме: у разі скасування судових рішень і ухвалення нового або зміни рішення [2].

Всі рішення судів ухвалюються іменем України негайно після закінчення судового розгляду. Ст. ст. 210 та 215 Цивільного процесуального кодексу України регламентовано зміст ухвал та рішень суду, в той же час ст. ст. 345–346 Цивільного процесуального кодексу України уточнюють зміст рішень та ухвал Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних. Варто наголосити на тому, що відповідно до норм чинного законодавства України, структуризація рішень і ухвал суду касаційної інстанції не врегульована, проте врегульовано вимоги щодо змісту ухвал та рішень суду касаційної інстанції, а саме: в ухвалі суду касаційної інстанції зазначаються: час і місце її постановлення; найменування суду, прізвища та ініціали головування та суддів; найменування справи та імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі; короткий зміст заявлених вимог; посилання на рішення суду першої та апеляційної інстанцій; узагальнені доводи касаційної скарги; мотиви суду з посиланнями на закон, яким він керувався; наслідки розгляду касаційної скарги, які формулюються у резолютивній частині із зазначенням висновку суду касаційної інстанції, розподілу судових витрат, строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження. У разі відхилення касаційної скарги в ухвалі зазначаються мотиви її відхилення. У разі скасування судового рішення і направлення справи на по-

вий розгляд, скасування ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і передання справи для продовження розгляду в ухвалі суду касаційної інстанції має бути зазначено, які порушення права були допущені судом першої або апеляційної інстанції.

Таким чином, законодавцем передбачено зміст ухвали суду касаційної інстанції, а саме ті відомості, що мають бути зазначені у змісті ухвали касаційного суду, проте, як доводить практика, ухвала суду касаційної інстанції має носити комплексний характер та детально зазначати всі обставини розгляду справи та прийнятої ухвали.

За таким самим принципом визначено і зміст рішення суду касаційної інстанції, відповідно до чого у рішенні суду касаційної інстанції зазначаються: час і місце його ухвалення; найменування суду, прізвища та ініціали головуючого та суддів; найменування справи та імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі; короткий зміст заявлених вимог; посилання на рішення суду першої та апеляційної інстанцій, встановлені факти і визначені відповідно до них правовідносини; узагальнені доводи особи, яка подала касаційну скаргу; мотиви, на підставі яких суд касаційної інстанції змінив або скасував судові рішення і ухвалив нове; чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду; назва, стаття, її частина, абзац, пункт, підпункт закону, на підставі якого вирішено справу, а також процесуального закону, якими суд керувався; висновок суду про скасування або зміну рішення, задоволення позову або відмову в позові повністю чи частково, вказівку щодо розподілу судових витрат, строку і порядку набрання рішенням законної сили та його оскарження.

12 лютого 2015 р. Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» № 192-VIII [3] були внесені зміни і доповнення до Цивільного процесуального кодексу України. Згідно з цими змінами, ч. 1 ст. 360-7 Цивільного процесуального кодексу України було викладено в новій редакції, в якій передбачено, що *«висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 355 цього Кодексу, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів»* [2].

Таким чином, законодавець поділив рішення Верховного Суду України на дві частини, а саме: висновок Верховного Суду України, в якому обґрунтовується позиція Верховного Суду України та підсумовується те, як саме має застосовуватись норма (норми) права. Хоча слід зазначити, що законодавець не надає правового визначення терміну «висновок» та не розмежує його з терміном «постанова Верховного Суду України». На нашу думку, висновок є мотивувальною та резолютивною частинами постанови Верховного Суду України. В свою чергу, сама постанова – це поняття більш широке, яке включає в себе висновок, а також ті положення, які індивідуалізують саме рішення Верховного Суду України по відношенню до конкретних суб'єктів та конкретних життєвих випадків. Такий підхід є цілком правильним, оскільки дозволяє в рішенні Верховного Суду України розмежувати нормативний та індивідуальний елементи правового регулювання. Однак правове регулювання відповідного змісту і структури Рішень Верховного Суду України варто було б удосконалити.

Окрім того, законодавець встановлює обов'язковий статус висновку Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладеної у його постанові, не лише

у випадку перегляду рішень суду (судів) касаційної інстанції і що стосується питання неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, але і у випадку неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права – при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності, або встановленої законом компетенції судів щодо розгляду цивільних справ (п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК України). Разом з тим слід звернути увагу і на те, що законодавець впроваджує відносно обов'язковості висновків Верховного Суду України, вказуючи на те, що суд (будь-якої інстанції) має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів. Самі мотиви мають бути зазначені у самому рішенні суду. Скасовано також і обов'язок, згідно з яким суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішенням Верховного Суду України.

Відповідно до ст. 213 Цивільного процесуального кодексу, рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Поняття «законність рішення» та «обґрунтованість рішення» тісно пов'язані між собою, а відмінності між ними досить умовні. У широкому розумінні будь-яке необґрунтоване рішення не може бути визнано законним. Як роз'яснено у абз. 2 п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі», *«рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства відповідно до статті 2 ЦПК, вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин відповідно до статті 8 ЦПК, а також правильно витлумачив ці норми. Якщо спірні правовідносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права)»* [4].

Обґрунтованим визнається рішення, в якому повно відображені обставини, що мають значення для даної справи, висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності й підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні [5, с. 29; 6, с. 82]. В радянський період домінувала позиція щодо необхідності прискорення розгляду справ, тому практика доводила про те, що «засади процесуальної економії та збереження робочого часу учасників процесу вимагали в більшості випадків касаційного розгляду справ приймати нові рішення, тим самим вирішуючи спір, перевіряючи законність і обґрунтованість судового рішення та створення усталеної судової практики» [7, с. 128; 8, с. 6]. Проте такий підхід є застарілим і таким, що не відповідає засадам розмежування повноважень судів різних інстанцій.

В той же час варто наголосити і на окремих недоліках правового регулювання статусу рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішень Верховного Суду України в цивільному судочинстві, а саме:

1) встановлюючи структуру рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішень Верховного Суду України в цивільному судочинстві, законодавством не встановлено правові наслідки порушення (недотримання) цих вимог;

2) законодавством України не передбачено порядок складання проектів рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рішень Верховного Суду України в цивільному судочинстві;

3) варто наголосити на не зовсім логічному характері ст. 347 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якою про прийняте рішення (ухвалу) суд касаційної інстанції у судовому засіданні оголошує особам, які беруть участь у справі [2]. Хоча у цій нормі йдеться про судові

засідання і осіб, які беруть участь у справі, але дана норма не відповідає загальному правилу, згідно з яким справа розглядається колегією у складі п'яти суддів без повідомлення осіб, які беруть участь у справі (ч. 1 ст. 333 ЦПК України). Якщо особи, причому абсолютно всі, що беруть участь у справі, були викликані для дачі пояснень по справі і в цей же час буде прийняте рішення (ухвала), тоді цілком логічним є оголошення особам, які беруть участь у справі, рішення чи ухвали;

4) правове регулювання статусу рішень Верховного Суду України, прийнятим за результатами перегляду судових рішень так само викликає досить серйозні зауваження, а саме: нечітка визначеність та необґрунтована обмеженість кола суб'єктів, для яких рішення Верховного Суду України мають обов'язковий характер тощо.

Висновки. Таким чином, можливо наголосити на тому, що правове регулювання статусу рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних прав та статусу рішень Верховного Суду України на сьогодні потребує суттєвого оновлення та вдосконалення шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ясинок М.М. Судове рішення в позовному та окремому провадженні цивільного процесуального права України (теоретичний аспект) / М.М. Ясинок // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 5. – С. 50–61.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» № 192-VIII від 12.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-19/paran175#n175>.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» № 14 від 18 грудня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>.
5. Шевчук П.І., Кривенко В.В. Касаційне провадження в цивільних справах / П.І. Шевчук, В.В. Кривенко // Вісник Верховного суду України. – 2002. – № 1(29). – С. 27–33.
6. Сердюк В. Обов'язковість судового рішення. Окремі питання теорії і практики / В. Сердюк // Вісник прокуратури. – 2006. – № 8. – С. 79–88.
7. Трубников П.Я. Рассмотрение гражданских дел в кассационном порядке / П.Я. Трубников // Советское государство и право. – 1966. – № 12. – С. 128–133.
8. Вахитов Ш. Вынесение нового решения кассационной инстанцией / Ш. Вахитов // Советская юстиция. – 1982. – № 12. – С. 6–8.